

Visionen som drivkraft, språkets funktion och tolkning.

Funderingar kring Harry Martinssons "Vägen till Klockrike".

Filosofiläraren och kunskapsteoretikern Egon Andersson funderar och delar med sig vid ett föredrag den 22 november på Kulturhuset i Henån.

Arr.: Fredsrörelsen på Orust med stöd av Orust kommun och SENSUS.

Anteckningar förda av Birgitta Edvinson.

Kvällens litterära tema inleds med ett vackert Bach-preludium av Helga Hussels, en stämningsfull förberedelse inför anförandet om visionens emotionella kraft.

Egon Andersson (EA) ger åhörarna först en metaforisk bild av hur en fredsrörelses arbete kan utföras. Han jämför detta med situationen att, i skymning och mörker, söka efter ett föremål. Bäst är då att inte titta direkt mot föremålet utan istället låta blicken svepa vid sidan om för att på så sätt tydligare kunna urskilja konturer. På samma sätt kan man, menar EA, vidga fokus och begrunda vilka faktorer för fred, som ligger strax intill själva fredsarbetet. T ex säger han, kan konst, musik och litteratur utgöra sökstigar mot ett fredligare klimat. Likaså kan denna symbolik gälla själva livet, livet som vi kan hitta, när vi är på väg någon annanstans. När man betraktar "saker vid sidan om" inser man, "vad det är, som gäller". EA frågar dock samtidigt, om man t ex inom Fredsrörelser "har tid med språkets funktion", har tid med skönlitteraturen? EA citerar Göring, som lär ha sagt: "Hör jag ordet kultur osäkrar jag min revolver". EA understryker på nytt, att det är kultur på lång sikt, som säkrar freden.

TOLKNING är ett viktigt begrepp inom semantiken*, säger EA, både då det gäller människors förståelse av och samvaro med varandra men likaså vid läsning av poesi och prosa och för att kunna tränga in i skönlitteraturen. Det är viktigt att inse, att vi människor just *tolkar* de flesta intryck, som vi får, och olika fenomenens innehåll och betydelser färgas av våra erfarenheter, kunskaper och livsbetingelser. EA gör ett förtydligande experiment, varvid han ritar ett mycket stort H-tecken på ett blädderblad och ber åhörarna ge sin tolkning av vad detta tecken kan betyda. Flera olika betydelser anges och H-bilden betyder egentligen bara det, som den individuella uttolkaren anser i en given situation, det egna sammanhanget avgör.

EA ger ännu ett exempel på våra olika tolkningar, som även kan vara styr-

da utifrån manligt eller kvinnligt perspektiv. Meningen ”kvinnor får lättare förkylningar än män” tolkas, enligt en undersökning, av män som att kvinnor får förkylningar oftare, kvinnorna tolkar innebörden som att de själva får lindrigare förkylningar. En enkätundersökning med denna fråga, vilken besvaras jakande av 40 procent av de intervjuade, ger ingen sann information, då man inte vet, hur betydelsen av ordet ”lättare” tolkats.

EA påpekar att språk, vårt språk, alltid har en MÅNGTYDIGHET, vaghet, som kan få ovannämnda följder men han säger samtidigt, att detta inte omedelbart kan betecknas som en nackdel. För det första förstår vi människor oftast av sammanhanget, vad som åsyftas och kan därför oftast

***Semantik** (av grekiska *sema*, "tecken") avser det [vetenskapliga](#) studiet av språklig betydelse eller studiet av teckensystems innebörd och [tolkning](#).

kommunicera med varandra obehindrat. I poesin utnyttjas mångtydigheten i språket som en direkt tillgång.

EA läser Pär Lagerkvists dikt ”Det är vackrast när det skymmer”, och som åhörare följer man med i sina egna känslor, inkännanden och tolkningar av vad som läses. Lite drastiskt nämner EA hur en pragmatisk naturvetare skulle kunna vingklippa dikten med åsikten, att man ”inte kan vara både nära och långt ifrån” samtidigt. Det blir viss fantasifattigdom med ett sådant resonemang! Dock, förlustande formuleringar kan likaså skapas, som i Blandaren, citat av EA, ”Använd Pepsodent och era tänder kommer att utfalla till belåtenhet!”

Åter till Pär Lagerkvist:

Det är vackrast när det skymmer.
All den kärlek himlen rymmer
ligger samlad i ett dunkelt ljus
över jorden,
över markens hus.

Allt är ömhet, allt är smekt av händer.
Herren själv utplånar fjärran stränder.
Allt är nära, allt är långt ifrån.
Allt är givet
människan som lån.

Allt är mitt, och allt skall tagas från mig,
inom kort skall allting tagas från mig.
Träden, molnen, marken där jag går.
Jag skall vandra –
ensam, utan spår.

Redan i sin inledning har EA infört begreppet ”kura skymning” och hänvisar till sin uppväxt på Orust, där man ofta organiserade högläsning i hemmen eller på andra samlingsplatser. En period försumrades denna högläsningensform, men den har återkommit på grund av sin genuina betydelse för både boklig och folklig bildning.

EA säger lite skämtsamt, att dagens litteraturstund i Kajutan inte är avsedd att bli en föreläsning i semantik utan snarare skall leda till ett fördjupat närmande till Harry Martinssons ”Vägen till Klockrike”. Som åhörare förstår man ändå semantikens plats i sammanhanget, hur begreppet är associerat med att tolka och förstå både skrift och samtal. Semantiken återkommer under hela föredraget och varvas med utvalda texter ur boken.

EA visar, som ett exklusivt kuriosum, en personlig dedikation från Harry Martinsson, nedtecknad tillsammans med en liten bild, i boken ”Vägen ut”, vilken Harry Martinsson givit som gåva till kamraterna Albin och Karin Amelin. Denna bok fick EA sedermera i sin tur som gåva från paret och låter den cirkulera bland åhörarna.

Återigen säger sig EA fokusera på **orden**, således inte direkt på fredsbegreppet utan på ”det vid sidan om” för att på så sätt, än tydligare, se inom vilka strukturer som fredsskapande arbete kan ske, i vilka bredare, kulturella sammanhang som ”freden kan vinnas” (uttryck från tidigare föreläsare i Kajutan).

EA exemplifierar med några strofer ur ”Svärmare och harkrank” från 1937.

Här nedan lämnas, självsvåldigt av antecknaren, ett kort *utdrag från nätet, sökord ”Svärmare och Harkrank” (1937), för att tydliggöra EA:s kommentar till sin uppläsning, att man således – återigen - kan/bör ”analysera **orden**, inte exakt begreppet **fred**, att man kan se att ord i själva verket är *metaforer för människan själv* och att man vidgar sin förståelse för fenomen i samhället såväl som fenomen inom människan själv. På så sätt har semantiken sin plats i sammanhanget. EA vill poängtera, att vem man är, som människa, är en konsekvens av vad man varit med om och upplevt tidigare i livet, hur man fostrats. ”Vad kan människor göra för varandra?” blir en

vägvinnande fråga.

BÄST är ändå, utifrån ovanskrivna, att var och en läser denna aktuella småskrift från 1937, för att, på så sätt, minnas vad EA högläste för oss och att var och en, vid sin läsning, tillämpar synsättet ”att se vid sidan om” och att ”se orden som metaforer för just människan själv och hennes handlingar”. Man får läsa i sin ensamhet om kollektiv kura-skymnings-högläsning inte erbjudes.

”Vägen till Klockrike” är en s.k. pikareskroman. Genren daterar sig från 1500-talet i Spanien, och kan främst exemplifieras med Cervantes’ Don Quijote. Romanformen är starkt realitetsanknuten och skildringen får dynamik genom möten mellan kringvandrare och bofasta, mellan ”vagabonden”, huvudpersonen, tufft och rörligt liv, och ”bonden”, stillaståendet.

EA väljer att inleda högläsningen av ”Vägen till Klockrike” med kapitlet ”Skägget” (s. 210 uppl. -99) med motiveringen att försöka ”förstå varför Bolle blivit luffare”. I kapitlet om skägget handlar det om hur ”rakkniven spelat en hemsk roll” och om dogmatiska slutsatser, att ”män med helskägg är mördare”, men att man också kanske vill dölja ett vanställande ärr – med följderna att övergivas av sin flickvän. Livet tog en sorgesam vändning. EA påpekar igen, att bokens historier skildrar inte blott visionen, den som t ex Bolle har utan också hur vi alla styrs av hur människor behandlat oss. Således: ”man är den man har blivit genom hur man har behandlats”.

I ”Vägen till Klockrike” finns ett annat kapitel, ”De ridande”, om en socken, själva klockrike, som har en ridande gränspolis, vilket givetvis medför en verklig svårighet att ta sig in där. Detta gör socknen mytomspunnen, och historier berättas om hur vissa luffare, de slugaste och mest förslagna, lyckats ta sig in i byn och om de stora skattgömmor och det överflöd, som lockar där. Vem vill inte försöka nå fram till ett så lyxomsusat mål, symbolen för det eftersträvansvärda? Var och en närde en dröm att nå dit, för att det var så svårt, nästan omöjligt. Det blev själva drivkraften.

EA belyser människans dikotomi – hennes tudelade ”pikareskpersonlighet”, i naturen, i kulturen - med exempel, bl a från bibeln och relationen mellan Abrahams och Moses’ livshållning: dynamiken mellan *rörligheten*, (Abraham nybyggaren) och *stillaståendet*, (Moses lagbyggaren). Glöm inte att båda delarna ryms inom individen, men gestaltas ofta i form av metaforer, uppdelat i t ex sagans värld mellan det onda och det goda. LÄS MER SAGOR. Sedan då? **Läs ännu mer sagor!**

(*Nätkommentaren: En stillsam protest mot människors inbilskhet och heroism. Och med metafor-glimrande beskrivningar av naturen, som här: *Ligustersvärmaren är bland skymningens flyn den som har det fastaste och aptitligaste utseendet. Här finns inget av harkrankens spökaktiga spinkighet och oändligt långbenta förkommenhet. Ligustersvärmaren verkar alltid ha ett ärende, medan harkranken är som komme den på måfå som en spindeltrådstunn, utmär glad vrakspillra kringförd av vindarna. I spinkighet överträffar harkranken till och med den fridsamme, försiktigt spatserande låcken. Törs man gissa att Harry är harkranken?*

EA har ytterligare exemplifieringar på hur associerade kultur och semantik är. Den urgermanska inskriften på ett dryckeshorn ”Jak (s)hlewagastir holtiar horna tawido” betyder ungefär ”Jag, bröd/snyltgäst gjorde detta horn”. Ordet hlew är samma som lev i brödleiv. Alltså var gästen en som kanske under lång tid fått bröd av sitt värdfolk och till tack tillverkat två dyrbara dryckeshorn. Knuten till denna gåva finns långt senare en gripande historia. En ung flicka i Gallehus på Jylland hittade 1639 två dryckeshorn av rent guld. På det ena hornet stod den ovan citerade texten ingraverad. Några år därefter blev hornen och texten avbildade av Ole Worn. De blev senare, 1802, stulna från museet i Köpenhamn och nersmälta av en girig guldsmed, Nils Heldenreich. Dessa storartade fynd torde härstamma från 400-talet. EA vägleder åhörarna, via fonetisk-semantisk uttolkning av denna mening på urgermanska, fram till att förstå vidden av hur så gamla fynd har kunnat spåras och bevaras som bild till våra dagar, tvärs genom mörka århundradens girighet men ändå avslöjande en omtumlande insikt om ett gemensamt ursprung, i den tidiga historien. EA:s stilla reflexion formas utifrån detta resonemang kring frågan, hur krig kan uppstå inom grupper av människor, vilka har ett så klart och tydligt gemensamt ursprung.

Men sitt perspektiv ”att titta lite vid sidan om” berör EA i sitt föredrag, förutom ordens vikt, även olika samhällstendenser, som kan etableras utan att bli riktigt iakttaga, t ex nämner han idén att ”allting i Sverige skall bli effektivare och snabbare”. EA anknyter detta till följande uttalande: ”Vi tränade hårt, men varje gång vi började få fram fungerande grupper skulle vi omorganiseras. Jag lärde mig senare i livet att vi tenderar att möta varje ny situation genom omorganisation. Vilken underbar metod att skapa illusionen av framgång och framsteg, medan den i verkligheten åstadkommer kaos, ineffektivitet och demoralisering.” Åhörarnas gissningar om textens ursprung övergick i häpnad över att den nedtecknats av kejsar Neros ceremonimästare Gajus Petronius år 66 e.Kr. Hans öde var att bli beordrad att begå självmord, efter att han fallit i onåd hos kejsaren..

Föredragets återkommande semantiska exemplifieringar och reflexioner kring språk, litteratur, samhällsliv och kommunikation skapar insikt om, hur litet avståndet egentligen är mellan generationer, mellan människor från mycket skilda tidevarv. En bestående språklig finess är att luras utan att ljuga. Exemplet om ”styrmannen och kaptenen” känner många till, att med ”sanningen” avslöja någons olater: Kaptenen skriver i loggboken: ”Styrman var full ikväll”. Styrmannen hämnas med att dagen efter skriva: ”Kapten var nykter ikväll”. Denna typ av semantiska finurligheter kan vi människor förstå inifrån, utan att bli undervisade. Det finns s.k. ”normalitetsantaganden”, och det som uttrycks uppfattas som det avvikande.

Mångtydigheten och vagheten är både bra och dålig. Det går t ex inte att definiera exakt var en ”skog” går över i ”buskage”, språket är sant, när det är vagt. EA hänvisar till 1900-talets store filosof och språkvetare Wittgenstein för en fördjupad förståelse av vårt språks samband med vårt liv i världen. Ordens *mångtydighet* och vaghet leder till att människor å ena sidan oftast med lätthet förstår vad motparten menar, man dömer utifrån ordinära sammanhang, å andra sidan till problem och missförstånd, som uppstår på grund av vars och ens krav på tolkningsföreträde, t ex i alla svåra förhandlingar vid krigsskådeplatser.

Semantiken, språkbruk och uttryckssätt kan missbrukas. Innebörden av propaganda måste varje medborgare ta ansvar för att dissekera och förstå vidden av. Orden och språket är ett mycket viktigt maktmedel inom krigspropaganda, där kopplingar suggereras för att placera skuld och opålitlighet hos någon part i konflikten. EA vill understryka, att enskilda människor inte kan definieras som onda eller goda. Fokus måste istället framför allt riktas mot de strukturer, som skapar onda handlingar - samhällsstrukturer (vilka dock utformats av människor - antecknarens kommentar). EA vill inte förneka att människan har besvärande materiella behov, att hon har en omedveten tendens att beundra styrka och skicklighet, men att mycket makt samtidigt medför brist på verklighetskontakt. Destruktiva samband och strukturer förleder människan att följa sina sämre sidor och egenskaper. Den som har lite makt befinner sig i verkligheten men tenderar att ”bara lyda order”, t ex öppna gaskranarna...

Dock, hur lär man sig, som vanlig medborgare, att upptäcka dessa strukturer? EA hänvisar till litteratur av Harald Ofstad, t ex ”Vårt förakt för svaghet”.

Ett samtal mellan publiken öppnas genom den aktuella frågeställningen

och Erich Fromms bok "Flykten från friheten" omnämndes. Hur klarar man av att gå från slaveri till frihet, om man inte tränat stegvis? Exempel ges på en amerikansk soldat, som vill åter till Irakkriget, där det fanns en organiserad struktur som gav meningsfullhet, men ack så ond samtidigt.

Se filmen "Der Untergang", både originalet och den satiriska kopian, uppmanar oss EA. Hur kan man uppfatta den samhällsstruktur, som gör att "vanliga" människor underordnar sig ondskans maktstrukturer och följer våldets väg? Varför överlämnar "vanliga" människor makten till dem, som senare kan bli förövare?

Åter till skönlitteraturens språk, vår nobelpristagare Harry Martinssons språk i "Vägen till Klockrike", denna gång högläsning ur kapitlet "Globetrotter", senare också ur "Sandemar kommer tillbaka". Här poängterar EA inte bara språkets beskrivande funktion utan även dess känslomässiga (emotiva) kraft. Vi får genom Bolle stifta bekantskap med en verkligt kraftfull luffare, som skaffat sig självkänsla men också ödmjukhet och empati inför människor han möter. Sandemar heter han, kan genomskåda hånfullhet, som riktas mot honom, t ex från Rödspottan, som förestår kafé Morgongåvan, dit alla luffare söker sig. Hennes längtan är att få vanliga kunder, hon är egentligen djupt ledsen och besviken över sitt liv med blott luffare som kafébesökare. Sandemars inlevelse och empati gör henne vänlig till sinnes, hon vill ge honom något gott igengäld, som tack, men Sandemar hade redan vandrat norrut.

EA ger avslutningsvis en summerande tolkning av "Vägen till Klockrike" och låter ett latinskt ordspråk först fånga skönlitteraturens kärna:

"Ändra lite på namnen i berättelsen, så handlar det om Dig själv".

Bolle är personifieringen av oss alla, var och en, och Bolles vandring och arbete för att nå fram till Klockrike – i kamp mot de ridande poliserna – utgör symboliskt en bild av vars och ens strävan mot uppsatta livsmål. Alla har en dröm, en vision men samtidigt är vägen i sig själv ett mål. Denna metafor, vägen är målet, är väl känd för alla som på 70-talet bekantade sig med Paulo Freires frigörande pedagogik. (Jämför Mahathma Gandhis ord: "Det finns ingen väg till fred. Fred är vägen.")

Kvällen avslutas i samklang med Månskenssonaten av Beethoven tolkad i Helga Hussels pianospel.